

Virittääkö valistus ?

1 Johdannoksi: virittävyiden idea

Tutkimuksiin joukkotiedotuksen vaikutuksesta yhteiskunnan organisointitapaan sekä yksilöiden asenteisiin, tietoihin ja käyttäytymiseen on uhrattu vuosikymmenien varrella paljon rahaa ja aikaa. Tulokset ovat olleet ristiriitaisia, ja itse vaikutuksen käsite on jäänyt epäselväksi (ks. esim. Pietilä V. 1977, 117-146, McQuail 1977, 70-94). Tyypillisessä vaikutustutkimuksessa on mitattu kvasi-kokeellisella ennen-jälkeen -asetelmalla yksittäisten joukkotiedotussanomien yksittäisissä vastaanottajissa lyhyellä aikavälillä aikaansaamia muutoksia. Viime vuosikymmenien aikana tällainen lähestymistapa on saanut osakseen voimakasta kritiikkiä. Yksi tapa edetä olennaisempiin ongelmanasetteluihin on ollut vaikutuksen käsitteen uudelleenmäärittely. Tässä kehittelytyössä on noussut esiin *virittävyiden* idea.

Suomalaiseen keskusteluun virittävyiden käsitteen toi Veikko Pietilä. Pietilän tutkimus (1972) kohdistui siihen, oliko Yleisradion ohjelmapoliittikka koskeneella lehdistökirjoittelulla vaikutusta ihmisten mielipiteisiin Yleisradion ohjelmapoliittisessa suuntauksesta. Myöhemmin julkais-

tussa artikkelissa Pietilä (1975, 139) esittää mielenkiintoisen tulokinnan tuloksistaan: lehdistökirjoittelun vaikutus oli siinä, että yleisö oppi tarkastelemaan yleisradiokysymystä *poliittisena*. Tulokinta voidaan laajentaa koskemaan mielipiteenmuodostusta yleensä: yksilöt ottavat tiettyyn asiaan kantaa poliittisin termein vasta sitten, kun he ovat huomanneet niin tehtävän myös sitä koskevassa julkisessa keskustelussa.

Virittävyiden idea on ollut keskeinen alkoholivalistusta ja sen yhteiskunnallisia edellytyksiä tutkivassa projektissa. Mutta kun Pietilä määritteli virittävyiden sanoman kyvyksi antaa *yksittäisille kansalaisille* keskustelun aiheita ja keskustelun malleja, olemme me lähestyneet virittävyysprobleemaa *poliittis-yhteiskunnallisen mielipiteenmuodostuksen* tasolla. Tällöin sanoman virittävyys tarkoittaa sen kykyä herättää julkista keskustelua ja saada aikaan yhteiskunnan eri organisaatioissa ja liikkeissä toiminnallisia aloitteita (Partanen 1981, 9, ks. myös Virtanen 1981, 8-9).

Journalistinen kulttuuri - esimerkiksi sanomalehdistön tapa käsitellä alkoholikysymystä - vaikuttaa suuresti siihen, missä määrin ja millaista yhteiskunnallis-

Valistus on viritetty!

ta keskustelua alkoholiongelmista ja alkoholipolitiikasta virittyy. Siksi on tärkeää tutkia journalistisen kulttuurin "valistuneisuutta". Toinen ongelma sitten on, missä määrin edes valistunut julkinen keskustelu pystyy virittämään yksilöissä uudenlaisia ajattelun- ja toimintatapoja - alkoholinkäytöstä puheenollen: kyseenalaistamaan suomalaista humalakulttuuria.

Pertti Hemänus (1981, 192-199) suhtautuu epäillen alkoholivalistuksen mahdollisuuksiin vaikuttaa joukkotiedotuksen kautta, koska 1) joukkotiedotusvälineet ovat tavara, jonka tuottamisen intressinä on voiton maksimointi, 2) joukkotiedotus mieluummin heijastaa yhteiskunnassa vallalla olevia arvoja kuin asettuu niitä vastaan ja 3) eri intressipiireillä on mahdollisuus käyttää joukkotiedotusvälineitä hyväkseen valistuksen tavoitteiden vastaisesti. Kritiikkinsä lopuksi Hemänus vaatii, että virittävyiden idea on suhteutettava objektiivisuuden ihanteeseen joukkotiedotuksen sisällön ominaisuutena. Uusia ajattelun ja toiminnan tapoja voi virittää vain sellainen journalismi, joka välittää vastaanottajille todellisuutta todemmukaisesti ja asioiden olennaiset yhteydet paljastaen (ks. Hemänus & Tervonen 1980).

Seuraavassa arvioimme Hemänuksen kritiikin pätevyyttä ja yritämme antaa aineksia joukkotiedotuksen luonteesta käytävään keskusteluun erittelemällä alkoholipoliittisen mielipideilmaston kehittymistä Suomessa 1970-luvulla.

2 Alkoholipoliittisen mielipideilmaston muutos

2.1 Kansalaismielipiteen taso

Mielipidekyselyjen mukaan väestön

alkoholipoliittiset asenteet kiristyivät 1970-luvulla (ks. Mäkelä 1976a, Simpura 1978, Kom.miet. 1978:33). Mistä muutos johtui ja mikä oli sen sisältö?

Klaus Mäkelä (1976b, 53-70) päätyi näkemykseen, että alkoholipoliittinen mielipiteenmuodostus perustui 70-luvulla osin erilaisiin lähtökohtiin kuin ennen. Yhteen juomiskertaan liittyvien haittojen (järjestyshäiriöiden merkitys) alkoholipoliittisessa keskustelussa heikkeni, kun taas kansantaloudelliset ja kansanterveydelliset alkoholiongelmien olivat nousemassa etualalle. Samalla alkoholikontrollin painopiste siirtyi järjestysviranomaisilta sosiaali- ja terveysviranomaisille.

Kysymys moraalisen argumentaation osuudesta alkoholipoliittisten mielipiteitten kiristymiseen jää Mäkelän analyysissä auki. Eräät tutkimustulokset (ks. Mäkelä 1976a, 13) viittasivat siihen, että alkoholin käyttöön sinänsä ei suhtauduta enää moraalisen torjuvasti, vaan sen katsotaan kuuluvan tavalliseen elämänmenoon. Alkoholipoliittisten rajoitusten kannattaminen perustuisi tällöin lähinnä alkoholinkäytön yhteiskunnallisten haittavaikutusten tiedostamiseen. Toisaalta Mäkelä olettaa, että kansainväliseen talouskriisiin liittyvä yhteiskunnallisen uudistumarginaalin kaventuminen johtaa moraalisesti tuomitsevien kannottojen lisääntymiseen 70-luvun loppua kohti.

Juha Partanen (1978) on yrittänyt selvittää em. ongelmaa analysoimalla vuosina 1968, 1969 ja 1976 suoritettujen haastattelututkimusten aineistoja. Hän lähtee näkemyksestä, jonka mukaan moraalisen ryhti liikkeen seurauksena väestöryhmien välisten erojen suhtautumisessa alkoholiin pitäisi kär-

jistyä, kun taas alkoholiongelmien yhteiskunnallisen tiedostamisprosessin tulisi johtaa asenne-erojen kaventumiseen. Tulos on, että alkoholin kulutuksestaan toisistaan eroavien ryhmien väliset erot suhtautumisessa alkoholin käyttöön yleensä sekä näkemyksissä nuorten ja aikuisten alkoholin käytöstä ovat selvästi pienentyneet 70-luvun aikana. Alkoholiasioissa on siis ollut käynnissä yhteiskunnallinen oppimisprosessi.

Alkoholipoliittisissa mielipiteissä 70-luvulla tapahtunut kirstyminen on ihmeellistä sikäli, että samaan aikaan alkoholin kulutus on yli kaksinkertaistunut vuodesta 1968 ja juomatavat ovat muuttuneet entistäkin suomalaisemmiksi: "yhä useampi juo, kaikki juovat entistä enemmän ja myös entistä rajummin" (Simpura 1978, 5-6). Terveen järjen mukaanhan asenteet myötäilevät käyttäytymistä: mikäli jokin ilmiö yleistyy, siihen aletaan suhtautua suvaitsevaisemmin. Viime vuosikymmenellä sen sijaan henkilökohtaiset alkoholin käyttötavat ja -normit erosivat jyrkästi suhtautumisesta alkoholin käyttöön yleensä. Eli kuten Simpura (emt.) toteaa: vaikka suomalaiset ovatkin entistä vakuuttuneempia alkoholin turmiollisista vaikutuksista, vain harvat uskovat, että näitä vaikutuksia voisi sattuua heille henkilökohtaisesti.

Väestön alkoholiasenteissa ja alkoholipoliittisissa mielipiteissä 70-luvulla tapahtuneelle kehitykselle voidaan antaa kokoava tulkinta käyttämällä arkikoodin ja poliittis-yhteiskunnallisen koodin käsitteitä. Arkikoodit syntyvät ja uusiintuvat yksilöiden välittömässä vuorovaikutuksessa. Alkoholin käyttöön liittyessään ne säätelevät mm. sitä, milloin ja kuin-

ka paljon on sopivaa juoda ja missä määrin on lupa humaltua. Arkikoodit tulevat ilmi juomatavoissa. Poliittis-yhteiskunnalliset koodit syntyvät ja uusiintuvat julkisessa keskustelussa ja sisältävät alkoholikysymykseen liittyessään mm. näkemyksiä alkoholihaittojen luonteesta ja niiden sääntelymahdollisuuksista (Partanen 1981, 163). 1970-luvun kuluessa nämä koodit ovat erkaantuneet toisistaan: kansalaiset kantavat huolta alkoholin käytöstä ja sen sääntelymahdollisuuksista yhteiskunnassa yleensä, mutta ovat henkilökohtaisessa alkoholikäyttämistään perisuomalaisen humalanormiston vankeja.

Ajattelun kaksijakoisuus tuli selkeästi esiin Marja Holmilan (1981) tutkimuksessa talouselämän ja politiikan vaikuttajahenkilöiden sekä työssään alkoholiongelmien kanssa tekemisiin joutuvien ammattiryhmien (lääkärit, Alkon paikallisjohtajat) alkoholipoliittisista mielipiteistä. Vapaamuotoisissa haastatteluissa kyseiset henkilöt perustivat pohdintansa alkoholiongelmien luonteesta, niiden syistä ja sääntelykeinoista omakohtaisiin kokemuksiin. Enemmistölle vastaajista vapaa-aikaan ja seurusteluun keskittyvä alkoholin käyttö näyttäytyi harmittoimana ja positiivisena. Normaalisti juova enemmistö ja alkoholihaittoja aiheuttava vähemmistö erotettiin selvästi toisistaan. Väärinkäytön esiintymistä selitettiin usein yksilön ominaisuuksilla; tällöin alkoholiongelmien ratkaisu ei voi olla alkoholipolitiikan harjoittamisessa.

Johdonmukainen seuraus juomista koskevista käsityksistä oli alkoholipoliittisten rajoitusten toteaminen arveluttaviksi, yksilön

vapautta loukkaaviksi ja ongelmia lisääviksi toimenpiteiksi. Mutta kun vaikuttajajenkilöiltä kysyttiin erikseen suhtautumista käytössä oleviin sääntelykeinoihin, he useimmiten kannattivat niitä. Tätä liberalismista luopumista perusteltiin mm. sillä, että rajoitusten kohdistaminen ainoastaan väärinkäyttäjiin on käytännössä mahdotonta. Kyse oli myös siitä, että alkoholipolitiikka edustaa virallista, julkisen keskustelun kautta legitimoitunutta käytäntöä: hintapolitiikka ja saatavuuden rajoitukset hyväksytään, vaikka niitä ei pidettäisi- kään hyvinä keinoina.

2.2 Lehdistömielipiteen taso

Vielä 1950-luvulla vallalla ollut raittiusmielisyys menetti lehdistömielipiteen tuen perinpohjin 60-luvun kuluessa. Sanomalehdet levittivät liberaalia näkemystä, jonka mukaan kohtuullinen alkoholinkäyttö on luonnollinen osa arkielämää. Julkisen vallan kontrolli ja holhous sen suhteen ei ole tarpeen; ne pikemminkin aiheuttavat lisäongelmia rajoittaessaan alkoholikulttuurin kehittämistä. Liberaalin näkemyksen mukaan kohtuukäyttäjien ja alkoholistien välillä on laadullinen ero: alkoholiongelmat ovat poikkeavuusongelmia, joiden esiintymiseen alkoholipoliittisilla toimenpiteillä ei kyetä vaikuttamaan.

Liberalismi oli sanomalehdistön argumentaation peruslinja myös 70-luvulla. Kirjoittelun määrässä ja sisällössä tapahtui kuitenkin eräitä tärkeitä muutoksia. Olemme tiivistäneet nämä muutokset ilmaisuun "liberalismin ristiriitaistuminen" (ks. Piispa 1981):

1) Alkoholiaiheinen kirjoittelu oli vilkkaampaa kuin edellisillä vuosikymmenillä. Alkoholiongelmia ja/tai alkoholipolitiikkaa käsitteleviä pääkirjoituksia julkaistiin 70-luvun loppupuolella vuosittain lähes viisinkertainen määrä 50-luvun ja 60-luvun alun vuosiin verrattuna. Samalla kasvoi niiden suhteellinen osuus kaikista pääkirjoituksista.

2) Kirjoituksissa käsiteltiin aikaisempaa enemmän alkoholinkäytön haittavaikutuksia. Vielä 70-luvun alussa haitta-argumentaatio perustui liberaaliin näkemykseen - painotettiin liian kauan harjoitetusta tiukasta kontrollipolitiikasta johtuvia järjestys- ja turvallisuusongelmia sekä alkoholismia poikkeavuusongelmana. Jatkossa nuorten juopottelusta muodostui alkoholiolojen yleisen vaikeutumisen symboli. 1970-luvun loppua kohti sanomalehtikirjoittelussa esiintyi yhä enemmän mainintoja ja tutkimustuloksia terveydellisistä haitoista ja niistä aiheutuvista kansantaloudellisista rasituksista. Kansanterveydellisen näkökulman murtuminen julkiseen keskusteluun problematisoi yhden liberaalin argumentaation kulmakivistä: mietojen juomien kulutusosuuden käytön alkoholiolojen arvioinnin kriteerinä.

3) Vastalääkkeeksi kulutuksen ja haittojen lisääntymiselle lehdistö ehdotti valistusta. Tiukat kontrollitoimenpiteet, esimerkiksi keskioluen myynnin palauttaminen Alkon yksinoikeudeksi, sen sijaan torjuttiin, koska niitä pidettiin sivistyneen alkoholikulttuurin kehittämistavoitteen kannalta taka-askeleena. Liberaali näkemys oli siis näiltä osin elin-

voimainen. Mutta toisaalta suppeus alkoholipoliittisia sääntelytoimenpiteitä kohtaan lisääntyi. Selvimmin tämä näkyi suhtautumisessa alkoholijuomien hinnankorotuksiin: vielä 70-luvun alkuvuosina erityisesti sitoutumattomat lehdet ja oikeistolehdet väittivät, että korostusten vaikutus alkoholioloihin on lähinnä kielteinen, mutta vuodesta 1974 lähtien ne myönsivät, että hintapolitiikalla voidaan ainakin jarruttaa kulutuksen kasvua sekä laajentaa kriisiytyvän hyvinvointivaltion pelivaraa muidenkin taloudellisten ja sosiaalisten ongelmien hoidossa.

Kun 60-luvulla alkoholilta pyrittiin julkisessa keskustelussa riisumaan ongelmaluonne (Mäkelä 1976, 35), niin 70-luvulla jouduttiin tunnustamaan, että alkoholi-ongelma ei vain ole olemassa, vaan se myös sisältää uusia ulottuvuuksia. Suomalaisen humalakulttuurin pitkän perinteen murtaminen osoitautui paljon vaikeammaksi tehtäväksi kuin 60-luvulla uskottiin. Arvioidessaan kesällä 1978 Alkoholikomitean mietintöä (Kom.miet. 1978: 33) sanomalehdistö oli yksimielinen siitä, että alkoholin kulutuksen kasvu rasittaa tuotantoa, kansantaloutta ja työvoiman uusintamista sekä pakottaa ainakin väliaikaisesti tiukentamaan valtiollista sääntelyä.

3 Valistus - joukkotiedotus - yleisö

3.1 Valistus - joukkotiedotus

Julistuksellisesta alkoholivastaisuudesta valtiolliseen hättainformaatioon - näin voidaan tiivistää sanomalehtien pääkirjoitusten alkoholiongelmia koskevassa argumentaatiossa kolmen viime vuosikymmenen kuluessa tapahtunut muutos.

1970-luvulla käydyn lehdistökeskustelun sisältö oli huoli alkoholikäytön yhteiskunnallisista haittavaikutuksista, ei huoli alkoholikäytöstä sinänsä. Raittiusliikkeen näkemykset saivat hyvin vähän huomiota osakseen. Valtion alkoholiyhtiön auktoriteetti sen sijaan vahvistui - lehdistön kannanotot perustuivat useimmiten sen tilastotutointoon, selontekoihin ja tutkimuksiin. Sitä mukaa kun haittavalistuksen ruokkima keskustelu alkoholiongelmista muuttui huolestuneemmaksi, myös alkoholipoliittinen tiedotustoiminta, jonka yleistavoitteeksi voidaan määrittellä alkoholimonopolin välttämättömyyden perustelu (ks. Virtanen 1981, 21-27), saavutti lehdistössä lisääntyvää vastakaikua. Tiedotuksen keskeinen teema oli tehokkaan hintapolitiikan propagoiminen, ja se tehoi lehdistökeskusteluun erityisesti 70-luvun jälkipuoliskolla, kun kulutuksen kasvu oli pysähtynyt. - Sanomalehdistön alkoholikirjoittelun valtiollistuminen voidaan tiivistää käsitteeseen *viranomaisjulkisuutta palveleva ja luova valistusjournalismi*.

Alkoholiongelmia ja alkoholipoliittikkaa koskevan sanomalehtikirjoittelun toinen päätyyppi on ollut uutisointi poikkeavasta, normaalia elämänmenoa häiritsevästä alkoholikäyttäytymisestä. Tätä tyyppiä edustavat esimerkiksi jutut asunnottomien alkoholistien yömajojen liepeiltä, nuorison mellastelusta huvipaikoilla ja ratsioissa kiinnijääneistä rattijuopoista. Mukaan liitetään usein alkoholipoliittisten toimijoiden ja asiantuntijoiden lausuntoja, mutta pääpaino on dramaattisessa aineksessa. Tästä kirjoittelutyypistä voidaan käyttää käsitettä *yhteiskunnan moraalijärjestystä luo-*

va ja ylläpitävä sensaatiojournalismi.

3.2 Joukkotiedotus - yleisö

Jorma Miettisen (1980) tutkimustulosten perusteella voidaan arvioida, että alkoholikirjoittelu kiinnostaa sanomalehtien lukijoita. Miettisen mukaan jutun lukemistodennäköisyys on suuri silloin, kun se käsittelee arkielämän peruskysymyksiä (esim. terveyttä ja ravintoa) ja lukija tunnustaa sen sisällöstä oman elämäikäytäntönsä aineksia. Kaikki lukijat joutuvat jatkuvasti tekemisiin alkoholin kanssa - vaikka ei itse käyttäisikään alkoholia, tekee lähes päivittäin havaintoja alkoholin vaikutuksista lähiympäristössä. Alkoholi on usein läsnä, kun ihmiset kokoontuvat yhteen - jos ei pulloissa niin ainakin puheissa. Ja jokaisella on mielipide alkoholiasioissa.

Mitä tapahtuu, kun lukija paneutuu alkoholiaiheiseen juttuun? Edelleen Miettiseen (emt.) tukeutuen voidaan olettaa, että sensaatiojournalismi kiinnittää lukijan huomion puoleensa todennäköisemmin kuin valistusjournalismi. Sanomalehti kertoo suurten kuvien ja näyttävän taidon avulla, että poliisi oli täystyöllistetty rahdatessaan alaikäisiä tyttöjä ja poikia Juhannusjuhlista selviämis-asemalle. Lukija tuumii: oho, onpa rajua menoa...ei minun nuoruudessaani tuolla tavoin...kyllä tarttis tehdä jotain. Sitten hänen kiinnostuksensa suuntautuu muualle. Nuorison juopottelua käsitelleen jutun virittämänä lukija kiinnittää seuraavan päivän lehteä selaillessaan huomiota uutiseen, jossa esitellään tilasto- ja tutkimustietoa nuorten alkoholinkäytöstä sekä

kerrotaan, että Alko suunnittelee nuorisoon suunnattavaa valistusiskua. Huolissaan ollut kansalainen rauhoittuu: ongelmat tunnetaan ja ne ovat viranomaisten hallinnassa.

Sanomalehdistön alkoholikirjoittelun lukeminen on kuin osanotto loputtomaan "normienrikkomispeliin" (ks. Prokop 1981): tietyt henkilöt/ryhmät asettavat alkoholikäyttöllään vallitsevan moraalijärjestyksen kyseenalaiseksi, sitten tulevat viranomaiset ja ottavat tilanteen hallintaansa, kunnes ongelmia puhkeaa jossakin muualla... Sensaatiojournalismi virittää elämyksiä alkoholiongelmista, "joille jonkun olisi tehtävä jotakin", valistusjournalismi antaa lukijalle alkoholipoliitikon tai -asian tuntijan silmät tarkastella alkoholioloja (vrt. Pietilä 1981). Ja tutkija saa tulokseksi, että alkoholipoliittiset mielipiteet ovat kiristyneet.

Sanomalehdistön alkoholikirjoittelu on yhdessä välittömästä elämänympäristöstä tehtyjen havaintojen kanssa virittänyt 70-luvulla kansalaisissa ongelmatietoisuutta ja suopeutta alkoholipoliittisia sääntelytoimenpiteitä kohtaan. Valistuksella on ollut vaikutusta. Mutta sillä on ollut vaikutusta vain poliittisyhteiskunnallisiin alkoholikoodeihin, ei arkikoodeihin eli juomatapoihin. Sanomalehden lukija myöntää, että "jonkun (viranomaisen) on tehtävä jotakin alkoholiongelmiin", mutta hän ei tule ajatelleeksi, että voisi *itse* tehdä jotakin *omille* alkoholinkäyttötavoilleen.

Miksi ei? Kauko Pietilän (1981) mukaan sanomalehtijutun lukemisessa on kysymys astumisesta minän ulkopuoliseen maailmaan, vaikkapa

Juhannusjuhlille ryypäävän nuorison keskelle tai Alkon johdon järjestämään tiedotustilaisuuteen. "Jutun lukeminen voi silloin merkitä lukijalle identiteettisiirtymää, identiteetin kiinnittymistä sanomalehtijutun aistillis-esineellisiin kvaliteetteihin" (Pietilä, emt.). Lukija kadottaa tietoisuuden omasta asemastaan ja omista alkoholinkäyttötavoistaan, hän irtautuu arjesta Juhannusjuhlille tai alkaa harjoitella Alkon pääjohtajan ajatuksien lausumista ikään kuin ne olisivat hänen omia ajatuksiaan. Tällöin sanomalehdistön alkoholinkirjoittelu ei voi toimia lukijoiden juomatapojen problematisoijana. Problematisoivaa voi olla vain sellainen journalismi, joka auttaa lukijaa tulemaan tietoiseksi omasta alkoholinkäyttäjä-identiteetistään.

Veikko Pietilä (1981, 44) on kritikoinut Kauko Pietilän edellä referoitua ajattelua siitä, että se olettaa lehden lukijan minältyään tyhjäksi sanomien kuluttajaksi tai ainakin kykenemättömäksi ajatukselliseen vastarintaan julkisuuden henkilöiden argumentaatiota kohtaan. Kansalaisten alkoholipoliittisista mielipiteistä käytettävissä olevan tiedon valossa kritiikki vaikuttaa perustellulta. Yleinen alkoholipoliittinen huolestuneisuus ("viranomaisen olisi tehtävä jotakin") ei välttämättä lainkaan merkitse sitä, että ao. henkilö kannattaisi julkisessa debatissa esiinnostettuja kontrollitoimenpiteitä. Yksilön arkikokemukset alkoholin käyttäjänä ja noihin kokemuksiin kytkeytyvät merkitykset pikemminkin muodostavat pohjan spontaanille kriittisyydelle kaikenlaisia alkoholipoliittisia holhoamisyriksiä kohtaan (esimerkiksi huo-

mautus "viina on aina hintansa väärsti" vasta-argumenttina hinnankorotusten perusteluille). Mutta kriittisyys ulottuu vain "heihin": alkoholipoliitikoihin ja -asiantuntijoihin, ei "meihin": vallitsevaan elämäntapaan syvälle ankkuroituneisiin alkoholin käyttötapoihin ja -merkityksiin. -Journalistisen kulttuurin vaikutuksia pohdittaessa tuntuu perustellulta erottaa toisistaan identiteetin säilyttäminen ja identiteetistä tietoiseksi tuleminen. Vaikka lukija ei kadottaisikaan identiteettiään, niin ei hän toisaalta tule siitä tietoiseksikaan. Ja vasta tietoiseksi tuleminen mahdollistaa omien alkoholinkäyttötapojen problematisoinnin.

3.3 Alkoholi yhteiskunnallisena ongelmana

Erittely alkoholivalistuksen, alkoholi-aiheisen lehdistökirjoittelun ja väestön alkoholipoliittisten mielipiteitten keskinäissuhteista on osoittanut, että niissä tapahtui 70-luvulla yhdensuuntainen muutos, joka merkitsi alkoholipoliittisen argumentaation voimistumista. Mielipideilmaston kiristymiseksi nimetyn muutoksen liikkeellepannut voima oli alkoholi-ongelman uusi yhteiskunnallistuminen. Se ilmeni muun muassa seuraavilla tavoilla:

Alkoholin kulutus- ja haittakäytien käännyttyä rajuun nousuun vuonna 1969 julkinen keskustelu tarttui ensimmäiseksi järjestys- ja turvallisuusongelmiin. Juoppo- ja syytettiin katukuvan rumentamisesta ja "kunnon kansalaisten" rauhan häiritsemisestä. Kannanotot eivät läheskään aina olleet alkoholi-keskeisiä; pikemminkin juopumukselta aiheutuvia järjestyshäiriöitä

tarkasteltaisiin vain yhtenä esimerkkinä laajemmista kurinpito-ongelmista. Näin päästiin vaatimaan poliisin resurssien lisäämistä ja rangaistusten koventamista. Kyseessä oli vastareaktio 60-luvulla omaksutulle humanille kontrollipolitiikalle, jonka väitettiin johtaneen rikollisuuden lisääntymiseen (ks. Miikkulainen - Suominen 1981, 309-317). Reaktio perustui oikeiston asemien vahvistumiseen koko poliittisessa ja kulttuurisessa kentässä (esim. Yleisradion "normalisointi", ks. Hemänus 1976, 278-306).

Työelämän alkoholihaitoista käydyin keskustelun vilkkaus vaihteli melkoisesti pitkin 70-luvua. Kiiivaimmillaan se oli vuosina 1973-74, jolloin tilapäisen täys-työllisyyden seurauksena alkoholi-ongelmat "siirtyivät puistoista ja kaduilta tehdassaleihin" (Mäkelä 1980, 5). Työnantajajärjestöt virittelivät huolestuneisuutta juopottelun aiheuttamista poissaoloista ja taloudellisista tappioista; hoitoonohjausjärjestelmän kehittäminen vauhdittui, kun kasvavan alkoholin kulutuksen arvioitiin vaarantavan ammattitaitoisen työvoiman uusintamista (ks. Mäkelä 1976, 56-58; Piispa ym. 1980, 252-255). Sitoutumattomien ja oikeistolehtien täyskäännös suhtautumisessa alkoholi-juomien hinnankorotuksiin liittyi tähän alkoholi-ongelmien tuotannollisen sietokynnyksen madaltumiseen. Alkoholi-haittojen vakavuuden arvioinnin riippuvuutta taloudellisesta suhdanteesta osoittaa myös se, että 70-luvun loppupuolen joukkotyöttömyyden oloissa keskustelu työelämän alkoholi-ongelmista ja hoitoonohjausjärjestelmästä tyrehtyi.

Keskustelu alkoholin terveydel-

lisistä haittavaikutuksista vilkastui 70-luvun loppua kohti. Argumentaatio perustui usein taloudellisiin näkökohtiin: alkoholi-ongelmaiset rasittavat terveystaloutta ja aiheuttavat kustannuksia julkiselle vallalle. Tämä oli ristiriidassa pyrkimykseen säädellä hyvinvointivaltion kriisiä sosiaali- ja terveydenhoitomenoja rajoittamalla. Terveydellisten haittojen määrä sinänsä oli - vielä 70-luvulla - siedettävä, mutta niitä alkoi olla liikaa suhteessa sosiaalipoliittisiin resursseihin. Tilanne lisäsi julkisen mielipiteen suopeutta alkoholi-oliittisia rajoitustoimenpiteitä kohtaan: esimerkiksi hinnankorotuksilla voitiin sekä jarruttaa kulutuksen ja haittojen kasvua että laajentaa valtion toimintamarginaalia talouden rakenneongelmien hoidossa.

4 Johtopäätöksiä

Edellä kuvattuja alkoholin yhteiskunnallisessa asemassa tapahtuneita muutoksia ovat tulkinneet ja välittäneet julkiseen keskusteluun monet alkoholi-oliittikkaan kiinnittyneet tahot ja organisaatiot: järjestys-, sosiaali- ja terveys-, viranomaiset, tuskastuneina työtaakkaansa alkoholi-ongelmaisten kontrolloijina ja kuntouttajina, vaativat resurssiensa lisäämistä tai rangaistuskäytännön muuttamista; raittiuslautakunnat esiintyivät aktiivisesti kunnallisten keskiolutkieltojen puolesta nuorison suojelemiseksi alkoholi-oliittiselta; eduskunnan lausunnot Alkon toimintaselostuksista tiukkenivat vuosi vuodelta.

Tärkein muutosprosessien tulkit-sija oli kuitenkin Alko. Sen valitus- ja tiedotustoiminta alkoholi-oliittisen yhteiskunnallisista

haittavaikutuksista ja niiden valtiollisen sääntelyn välttämättömydestä tarjosi kansalaisille ja joukkotiedotusvälineille käsitteitä, joilla nämä pystyivät jäsentämään yksittäisiä havaintoja ja uutismateriaalia alkoholin osuudesta arkielämän tapahtumavirrasta. Veikko Pietilän yleisradiokirjoittelun vaikutuksista tekemä päätelmä vaikuttaa pätevältä myös alkoholikirjoittelun kohdalla: sen myötävaikutuksella väestö on oppinut tarkastelemaan alkoholikysymystä (*alkoholi*)*poliittisesta perspektiivistä*. Hemänuksen alussa referoitu arvio joukkotiedotuksen ei-valistuksellisesta luonteesta osoittautuu tässä suhteessa liian pessimistiseksi.

Alkoholipoliittisen mielipideilmaston dynamiikan tarkastelun päätulos on siis se, että valistuksen ja joukkotiedotuksen vaikutuksia tutkittaessa on erotettava toisistaan poliittis-yhteiskunnallinen koodi ja arkikoodi. Ensiksi mainittu voi muuttua nopeasti ja jyrkästikin, mutta arkielämän rakenteeseen ja kulttuuriperintöön syväälle juurtuneet arkikoodit vastustavat sitkeästi "tosiasioiden painetta". Kyse on "ylhäältä" (valtioapparaateista) "alas" (atomisoituneisiin yksilöihin) suuntautuvan *valtiollisen alkoholipoliittisen ideologian* (ks. Hänninen 1981, 328-333, myös Haug 1979, 178-204) rajoista. Alkoholikulutturin voi saada liikkeeseen vain ruohonjuuritasolla tapahtuva, uusia elämäntapamallit synnyttävä yhteiskunnallinen organisoituminen.

Kirjallisuus

ALKOHOLIKOMITEAN mietintö. *Komiteamietintö* 1978: 33. Helsinki, 1978.
HAUG, Wolfgang Fritz. Umriss zu einer Theorie des Ideologischen. Teoksessa PROJEKT IDEOLOGIE THEORIE. Theorien über Ideologie. *Argument Son-*

- derband* 40. Berlin, Argument Verlag, 1979, s. 178-204.
HEMÄNUS, Pertti. Reporadiosta kohti hallituksen radiota 1965-76. Teoksessa TULPPO, Pirkko (toim.). *Radioamatööreistä tajuntateollisuuteen. Puoli vuosisataa suomalaista yleisradiotoimintaa*. Porvoo, WSOY, 1976, s. 278-306.
HEMÄNUS, Pertti. Alkoholi, valistus ja kampanjat. *Alkoholipoliittikka*, 46 (4), 1981, s. 192-199.
HEMÄNUS, Pertti & TERVONEN, Ilkka. *Objektiivinen joukkotiedotus*. Helsinki, Otava, 1980.
HOLMILA, Marja. Alkoholipoliittisen ajattelun pulmakohtia. Vaikuttajien mielipiteitä alkoholipoliittikasta. *Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste* N:o 148, 1981.
HÄNNINEN, Sakari. Alkoholipoliittikka ja valtion rakennemuutokset. Säännöstelystä valikoivaan sääntäntöön. *Alkoholipoliittikka*, 46 (6), 1981.
MCQUAIL, Denis. The Influence and Effects of Mass Media. Teoksessa CURRAN, J. et al. (eds.). *Mass Communication and Society*. London, Edward Arnold, 1977, s. 70-94.
MIETTINEN, Jorma. *Sanomalehtien lukeminen. Maa-kuntien ykköslehtien lukijoiden kiinnostus sekä väline- ja sisältökäyttö*. Helsinki, Weilin+Göös, 1980.
MIIKKULAINEN, Kimmo & SUOMINEN, Elina. Vankeinhoito ja lehdistö 1946-78. Teoksessa *Suomen vankeinhoiton historiaa*. Helsinki, 1981, s. 267-324.
MAKELÄ, Klaus. Väestön alkoholipoliittisia mielipiteitä Suomessa vuosina 1953-1974. *Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste* N:o 97, 1976(a).
MAKELÄ, Klaus. Alkoholipoliittisen mielipideilmaston vaihtelut Suomessa 1960- ja 1970-luvulla. *Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste* N:o 98, 1976(b).
MAKELÄ, Klaus. Den sociala alkoholfrågans framtid. Repressiva åtgärder eller restriktiv alkoholpolitik? *Alkohol och narkotika*, 74 (4), 1980, s. 1-6.
PARTANEN, Juha. A moral climate or a recognition of alcohol problems? An analysis of changes in public opinion in Finland 1968-1976. Julkaisematon käsikirjoitus, 1978.
PARTANEN, Juha. Teesejä valistuksesta. *Alkoholipoliittikka*, 46 (4), 1981, s. 161-168.
PIETILÄ, Kauko. Informaatioiden tavarataloissa. *Tiedotustutkimus*, 3 (4), 1981, s. 58-68.
PIETILÄ, Veikko. Lehdistökirjoittelu ja mieliteenmuodostus. Tutkimus lehdistökirjoittelun vaikutuksista yleisön käsityksiin Yleisradion ohjelmapolitiikan oikeisto- tai vasemmistosuuntaisuudesta 1960-luvun loppuvuosina. *Tampereen yliopiston tutkimuslaitos*, tutkimuksia N:o 41. Tampere, 1972.
PIETILÄ, Veikko. Lehdistökirjoittelu ja mieliteenmuodostus Yleisradion ohjelmapolitiikkaa koskevissa kysymyksissä. Teoksessa LITTUNEN, Y. & SINKKO, R. (toim.). *Yhteiskunnallinen tieto ja tiedotustutkimus*. Tapiola, Weilin+Göös, 1975, s. 115-140.
PIETILÄ, Veikko. On the Effects of Mass Media: Some Conceptual Viewpoints. Teoksessa BERG, M. et al. (eds.). *Current Theories in Scandinavian Mass Communication Research*. Grenaa (Denmark), 1977, s. 117-146.
PIETILÄ, Veikko. Tiedon siirtoa vai yhteisyyttä? *Tiedotustutkimus*, 4 (4), 1981, s. 36-48.

(jatkuu sivulla 76)